

λευκῆς οὐδέποτε πρέπει νὰ γραφῇ. Ἡ ἐπαρχία Κο-
λοράδο περιλαμβάνει σήμερον πενήκοντα ἴσως δὲ
καὶ ἑκατὸν τοιαύτας αἰχμαλωτισθείσας ὑπὸ τῶν Ἰν-
δῶν καὶ παθούσας τὰ αἰσχίστα. Διὸ ἐάν ποτε ὁμι-
λήσῃς περὶ Cheyenne ἄλλως ἢ ὡς περὶ λυσσάλεου
κυνὸς ἀξίου ἀγγέλης, θ' ἀκούσῃς ὑψουμένης ἐναντίον
σου τὰς ἀπειλητικὰς φωνὰς πατέρων, υἱῶν καὶ μνη-
στήρων· θὰ ἴδῃς κεραυνοβολοῦντα κατὰ σοῦ πάντα
τὰ βλέμματα. Ὁ ξένος καὶ λέξιν συμπαθητικὴν ὑ-
πὲρ τῶν ἀγρίων προφέρων κινδυνεύει.

Ἀλλὰ πλησίον τῶν πολυαρίθμων ἐλαττωμάτων
οἱ Ἰνδοὶ ἔχουσι καὶ τινὰς ἀρετὰς καὶ πολλὴν ἐκνότη-
τητα· εἶναι ἀνδρεῖοι, ἐν γένει δὲ καὶ σώφρονες. Ὀλί-
γοι λαοὶ δεικνύουσι τόσῃν ὑπομονῇ, καὶ οὐδὲν ἔθνος
ὑποφέρει τοὺς πόνους μετὰ τοσαύτης στωϊκότητος.
Εἶναι φιλόστοργοι πρὸς τὰ τέκνα καὶ ὁπωσοῦν πι-
στοὶ εἰς τὰς συζύγους, τὸ δὲ σέβας αὐτῶν πρὸς τὴν
πρεσβυτικὴν ἡλικίαν, τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ἀξίαν
εἶναι θρησκευτικὸν καὶ ἴσον πρὸς τὸ ἀποδιδόμενον
εἰς τὸ Μέγα Πνεῦμα. Ἐπιτρέπουσι δὲ πᾶν θεμιτὸν
καὶ ἀθέμιτον εἰς ἑαυτοὺς ἐν ὧρα πολέμου καὶ κατὰ
τοῦ ἐχθροῦ· σπανίως ὁμῶς λαμβάνει τις ἀφορμὴν νὰ
μεμφθῇ αὐτοὺς διὰ τὸ ἐλάττωμα τοῦτο τῶν πρώ-
των φυλῶν, τὸ Ψεῦδος.

(Ἀκολουθεῖ.)

ΜΟΝΟΜΕΡΟΥΣ ΚΡΙΣΕΩΣ

ΠΡΟΦΑΝΗΣ ΕΛΕΓΧΟΣ.

Ὁ κ. Βουρσιανὸς ἀξιῶσας μὲν νὰ ὑποβάλλῃ εἰς τὴν
βάσκανον τῆς κριτικῆς τὸ ἐκδοθὲν μέρος τοῦ συγ-
γράμματός μου καὶ διὰ τῆς ἰδιαζούσης ὀξυδερκειᾶς
κκτορθώσας νὰ ἀνακαλύψῃ ἀμαρτήματά τινα, δι-
καίως τὴν προσήκουσαν ἐπέσυρεν εὐγνωμοσύνην μου
συνιδὼς τῇ ἐν τέλει τοῦ προλόγου διατυπωθείσῃ δια-
βεβαιώσει. Οὐδεὶς γὰρ, οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων λογίων
μετὰ πρέλευσιν τοσούτου χρόνου σκόπιμον ἐθεώρησε
νὰ χαράξῃ δύο λέξεις περὶ τῆς ποιότητος αὐτοῦ. Πᾶ-
σαν ὁμῶς τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἀποκλειστικῶς συγ-
κεντρώσας εἰς τὴν ἀνίχνευσιν καὶ ἀνακάλυψιν ἡμαρ-
τημένων, δριμύς τις καὶ ἀτεγκτος φαίνεται μοι ἐπι-
κριτῆς, πρεσβεύοντι ὅτι ὁ ἀγαθὸς κριτὴς οἰουδῆποτε
ἔργου εἰς τὸ ὅλον ἀποβλέπων εἰ καλῶς ἔχει, ἀναν-
τιρρήτως ὀφείλει πρῶτον μὲν νὰ ὑποδείξῃ τὰς ἀρετὰς
αὐτοῦ, εἰ τοιαύτας ἔχει, πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐργά-
του, εἶτα δὲ καὶ νὰ ἐξελέγξῃ τὰς κακίας πρὸς ἐπα-
νόρθωσιν, ὥσπερ οἱ τε ἀρχαῖοι διδάσκουσιν ἡμᾶς
καὶ οἱ ἀπροκατάληπτοι τῶν νεωτέρων ποιοῦσι κρι-
τικοί, πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ὁποίου μάρτυρές μοι ἔστω-
σαν τοῦτο μὲν αὐτὸς ὁ τῶν γεωγράφων κορυφαῖος

Στράβων ῥητῶς ἀποφαινόμενος· «Καθάπερ τε καὶ ἐν
τοῖς κολοσικοῖς ἔργοις οὐ τὸ καθ' ἕκαστον ἀκριβὲς
ζητοῦμεν, ἀλλὰ τοῖς καθόλου προσέχομεν μᾶλλον εἰ
καλῶς τὸ ὅλον, οὕτως καὶ τούτοις δεῖ ποιεῖσθαι τὴν
κρίσιν» (Α, 14). Τοῦτο δὲ καὶ οἱ ἐν τῷ αὐτῷ κρι-
τικῷ συγγράμματι Literar. Centralblatt δημοσιεύον-
τες τὰς κρίσεις περὶ οἰουδῆποτε εἴτε μικροῦ εἴτε με-
γάλου συγγράμματος σοφοὶ κριταί. Ἐπὶ δὲ τούτοις
συνηγοροῦσί μοι τοῖς λεγομένοις καὶ οἱ φιλοσοφικῶς
ἀποφαινόμενοι τῶν νεωτέρων ὅτι «Die beste Beo-
bachter und die tiefste Denker sind allemal die
mildeste Richter.»

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὑπολείπεται νὰ ὁρισθῇ
ἄρα γε ὁ ἡμέτερος κριτὴς ἐξετέλεσε πληρέστατα τὸ
διπλοῦν τοῦτο τῆς κριτικῆς καθήκον; αὐτὰ τὰ πράγ-
ματα μαρτυροῦσιν ὅτι πολλοῦ γε καὶ δεῖ· διότι καί-
περ ἐν ἀρχῇ ἀπροκαλύπτως ὁμολογῶν ὅτι ἡ τῆς Μα-
κεδονίας καὶ τῶν συνεχῶν αὐτῇ χωρῶν περιγραφὴ
ὅσον πλείστου λόγου ἀξία ἐστὶ, τοσοῦτον ἐτέρωθεν
δυσχερεστάτη ἀποδίνει δι' ἐλλειψιν γεωγραφικῶν
πινάκων καὶ βοηθημάτων, Πυθαγόρειον ὁμῶς τηρῶν
σιγὴν, οὐδὲ γρῦ λέγει περὶ τῆς κρινομένης διεξοδι-
κῆς περιγραφῆς τῆς Μακεδονίας καὶ ἑλληνικῆς Ἰλ-
λυρίδος, ὥστε εἰς μάτην ζητεῖ ὁ προσεκτικὸς καὶ ἐν-
διαφερόμενος ἀναγνώστης νὰ φωτισθῇ περὶ τῆς τοῦ
ἔργου ἀξίας ἐκ τῆς κρίσεως τοῦ σοφοῦ κριτοῦ καὶ εὐ-
λόγως ἐν ἀπορίᾳ περιέρχεται περὶ τῶν αἰτίων τῆς
μονομεροῦς καὶ ἀρνητικῆς ταύτης κριτικῆς, περὶ ἧς
αὐτῷ καὶ μόνῳ βεβαίως ἀπόκειται ἡ τῆς ἀναφυομέ-
νης ἀπορίας λύσις καὶ τῆς ἀκατανοήτου σιγῆς ἐξη-
γησις. Ὅτι δὲ τοιαύτη ἡ τοῦ ἀνδρὸς κρίσις, διαρρή-
δην μαρτυρεῖ καὶ ὁ μεταφραστὴς αὐτῆς, ἀρτίως ἐν
τῷ «Νεολόγῳ» δημοσιευθείσης, ὅστις πρὸς παρά-
στασιν τῆς δριμύτητος καὶ αὐστηρότητος τοῦ ἐπι-
κριτοῦ τετράκις παρεμβάλλων τὸ λατινικὸν sic, ὑπο-
σημειοῖ ἐν τέλει ὅτι «Ἡ αὐστηρά καὶ δριμύτης αὕτη
ἐπὶ κρίσις ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Centralblatt τοῦ Zarnke
ἀριθ. 24 Μαΐου 27 ὑπὸ τοῦ ἐν Ἰένῃ περικλειοῦς Βουρ-
σιανοῦ» (α).

Καὶ εἰ μὲν ὑπῆρχον καὶ ἄλλα τοιαῦτα εἰδικὰ περὶ
Μακεδονίας εἴτε παρ' ἡμῖν εἴτε παρὰ τοῖς σοφωτέ-
ροις ἡμῶν Γερμανοῖς, ἴσως τότε καὶ μόνον ἐδικαιούτο
κρίνων τις τὸ προκείμενον νὰ φανῇ ἀμείλικτος, ὥς
ὁ Ζωῖλος ἐκεῖνος Ὀμηρομάστιξ, καὶ νὰ ὑπολάβῃ αὐτὸ

α) Ἐν παρίδῳ σημειωτέον ὅτι ὁ μεταφραστὴς ἐξ ὑπερβαλλού-
σης προθυμίας πρὸς φωτισμὸν τῶν τοῦ «Νεολόγου» ἀναγνώστων
καὶ ἐξ ἀκαθάρτου σπουδῆς πρὸς ὑποτίμησιν τοῦ ἔργου ὀρμώμε-
νος, ἀτυχῶς περιέπεσεν εἰς τινὰς ἀκυρολεξίας ἐν τῇ μεταφράσει
παρενέβαλε ποι. λέξεις ἐξ οἰκείας περιστάσεως καὶ ἀφείλεν ἄλλα-
χού τοιαύτας εἴτε ἐκ προθέσεως εἴτε καὶ ἐκ παραδρομῆς, ἀπερ-
ἀπέχων ν' ἀναγράψω ἐνταῦθα, ἀπλῶς μόνον ὑποδεικνύω πρὸς
ἀποφυγὴν παραπλησίων ἐν τῷ μέλλοντι καὶ πρὸς ἀπόδειξιν
ὅτι οὐ καλὸν τὸ παραφθίγγεσθαι.

ὡς παλινδρομήσιν τῆς γεωγραφικῆς ἐπιστήμης. Ἀλλ' ἐπειδὴ δυστυχῶς, τῶν μὲν ἡμετέρων μικρῶν ἔτι ὄντων, οὐδὲν μέχρι τοῦδε παραπλήσιον ἐφάνη ἔργον, ἀντάξιον τῆς λαμπρότητος καὶ τῆς εὐκλείας τῆς χώρας, οἱ δὲ πάλιν ἐν πᾶσι μεγάλοι Γερμανοὶ εἰς τὴν τῶν πόλεων ἐξέτασιν καὶ τὴν τῶν βαρβάρων καὶ ἀγρίων χωρῶν τῶν ἄλλων ἡπείρων ἔρευναν τραπέντες, παρημέλησαν νὰ καλλιτεχνήσωσιν εἰδικόν τι καὶ τέλειον περὶ τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν συνεχομένων αὐτῇ χωρῶν ἔργον, τοῦτου ἕνεκεν οἵαδήποτε περιγραφὴ αὐτῶν εὐπρόσδεκτος τῇ ἐπιστήμῃ οὔσα, εὐμενῇ πάντως καὶ ἐπεικῇ κρίσιν ἀπαιτεῖ μέχρις οὗ τελειότερα αὐτῆς ἀναπληρώσῃ τὰς ἐλλείψεις. Ἄν δὲ λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ ἐν σπουδαίοις καὶ κλασικοῖς γερμανικοῖς συγγράμασι καὶ νῦν ἔτι πολλὰ περὶ πολλῶν τῆς χώρας μερῶν ἡμαρτημένα ἀναγινώσκονται, ἀναντιρρήτως θέλει δεόντως ἐκτιμῆσαι τοὺς κόπους καὶ ἀγῶνας, μεθ' ὧν ἐφιλοπονῆθη τὸ μετὰ τσαύτης δριμύτητος καὶ μενομερείας ἐπικρινόμενον. Ταῦτα μὲν περὶ τοῦτου ἀρκείτω.

Νῦν δὲ ἴδωμεν ὁποῖά τινα καὶ τὰ διὰ τῆς μικροσκοπικῆς μεθόδου ἀνακαλυφθέντα ἁμαρτήματα ἐν τριακοσιοσελίδω φιλοπονῆματι. Ὁ κ. Βουρσιανὸς ἐξαντλήσας πᾶσαν τὴν κριτικὴν αὐτοῦ δεινότητα καταλέγει τὰ ἐξῆς δέκα ἢ ἄμεινον εἰπεῖν ἐννέα, ἅτε τοῦ πρώτου περιλαμβάνοντος δικαιολογίαν τοῦ ἰδίου.

1) Ἀποπειρᾶται νὰ δικαιολογήσῃ ἑαυτὸν διὰ τὸν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γεωγραφίας ἀποκλεισμόν τῆς Μακεδονίας.

2) Ἐλέγχει με διὰ τὸν μακρὸν μᾶλλον ἢ ὀξέως κριτικὸν τῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων πρόλογον καὶ διὰ τὴν μὴ πάντοτε μετὰ τῆς δεούσης κριτικῆς χρῆσιν τῶν γερμανικῶν, ἀγγλικῶν καὶ γαλλικῶν περιηγήσεων καὶ γεωγραφικῶν.

3) Διὰ τὴν παραμέλησιν τῆς χρήσεως 3 περιηγήσεων.

4) Διὰ τὴν μὴ παραδοχὴν τῆς περὶ τῆς βορρείου ὁρεινῆς γραμμῆς δοξασίας τοῦ Hahn, καθάρων ἀποκαλοῦντος μῦθον τὴν τοῦ Στράβωνος γνώμην καὶ διὰ τὴν ἐν τισι πρὸς τὸν Κεῖπερτον διαφωνίαν μου.

5) Διὰ τὴν χρῆσιν τῆς ἀρχαίας γραφῆς ἐν τῇ λέξει «Ἀκταῖος» καὶ παραδρομὴν τῆς νεωτέρας «Ἀκραῖος».

6) Διὰ τὴν διάκρισιν τοῦ Ὀριούνδου καὶ τοῦ Δρείλωνος ποταμοῦ, οὗς ἐξαπατηθεὶς ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀντιφατικῶς ἐταύτισά μοι.

7) Διὰ τὴν παραδρομὴν ὅτι ὁ χεῖμαρρος ποταμὸς τῆς Ἰλλυρίδος Μάτις μνημονεύεται μοι παρὰ τῷ Βιβίω Σεκουεστέρῳ.

8) Διὰ τὴν ὑποστήριξιν τῆς τοῦ Ἡροδότου γνώμης ὅτι ὁ Λουδίας ποταμὸς τῆς Μακεδονίας τοπάλαι ἤνοῦτο τῷ Ἀλιάκμονι.

9) Διὰ τὴν προτίμησιν τῆς νεωτέρας γραφῆς «πόλις Αἰγαί» ἀντὶ τῆς ἀρχαίας «Πέλλα πόλις».

10) Καὶ τελευταῖον διὰ τὴν δοξασίαν ὅτι ὁ ποταμὸς Πόντος (Στρούμιτσα) σχηματίζει ἐν τῇ μετὰ τοῦ Στρυμόνος συμβολῇ ἐλώδες λιμνάριον καὶ οὐχὶ ἄλλος τις χεῖμαρρος παραπόταμος τοῦ Στρυμόνος.

Τοσαῦτα μὲν καὶ τοιαῦτα τὰ θανάσιμα ἁμαρτήματα, ἅπερ ἔσπευσεν ὁ ἡμέτερος ἐπικριτὴς νὰ φέρῃ εἰς φῶς. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα τούτων φαίνονται μοι ἐστερημένα τῆς ἀποδιδομένης βαρύτητος καὶ ἀληθείας, καθήκόν μου ὑπολαμβάνω μετὰ τινων φιλικῶν παρατηρήσεων νὰ συνοδεύσω, ὧν ἡ ὀρθότης ἢ μὴ κταφανῆς γενήσεται τοῖς προσεκτικοῖς ἀναγνώσταις.

1) Ὁ κ. Βουρσιανὸς διατεινόμενος ὅτι δικαίως ἀπέκλεισε τὴν Μακεδονίαν ἐκ τῆς γεωγραφίας τῆς Ἑλλάδος, ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ θ' ἀποσπάσματος τοῦ ζ' βιβλίου τοῦ Στράβωνος. Ἀλλὰ καὶ τούτου τὸ 6' μέρος μόνον λαμβανόμενόν τε μονομερῶς καὶ ἑρμηνευόμενον συντελεῖ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς δοξασίας αὐτοῦ. Ἄν ὁμῶς ἐξετάσωμεν συντονώτερον καὶ προσεκτικώτερον τὸ ὅλον τοῦ Στράβωνος, ἢ μᾶλλον τοῦ ἐπιτομέως χωρίον οὕτως ἔχον «Ἔστι μὲν οὖν Ἑλλάς καὶ ἡ Μακεδονία. Νυνὶ μὲν τι τῇ φύσει τῶν τόπων ἀκολουθοῦντες καὶ τῷ σχήματι χωρὶς ἔγνωμεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος τάξαι καὶ συνάψαι πρὸς τὴν ὁμορον αὐτῇ Θράκην», εὐκόλως κατανοῦμεν ὅτι τὸ πρῶτον καὶ κύριον μέρος «Ἔστι μὲν οὖν Ἑλλάς καὶ ἡ Μακεδονία» ὅπως τούναντίον μαρτυρεῖ κατὰ τῆς δοξασίας τοῦ Βουρσιανοῦ. Τοῦτο δὲ ῥητῶς ὡς ἀληθέστατον ὁμολογῶν ὁ Στράβων φαίνεται ὅτι, ἐπειδὴ ὑπὸ τὴν ἐπιρροίαν τοῦ σιδηροῦ ζυγοῦ τῶν πρώτων τῆς Ῥώμης Καيسάρων, ὧν τὸν μὲν Ἰούλιον Θεόν, τὸν δὲ Ὀκτάβιον σεβαστὸν ἀποκαλεῖ, ἔγραφε, πάραυτα πρύμναν ἀνακρούεται ἐν τῷ 6' μέρει καὶ χρονικῶς μόνον διὰ τοῦ «νυνί» κολάζων, οὐχὶ δὲ καὶ κατ' οὐσίαν τέλεον ἀναιρῶν τὴν τοῦ ἀ ἔννοιαν, ἀπλῶς μόνον συνάπτει τὴν Μακεδονίαν μετὰ τῆς Θράκης. Οὐχ ἥττον ὁμῶς καὶ ἀλλαχοῖ ποι λεληθότως τῇ φύσει τῶν τόπων κατακολουθῶν μέγα τῆς Μακεδονίας μέρος περὶ λαμβάνει ὑπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἐνθα ῥητῶς λέγει «Τὸ δὲ Αἰγαῖον πέλαγος δύο κλύζει πλευράς τῆς Ἑλλάδος, τὴν μὲν πρὸς ἑω βλέπουσαν, τείνουσαν δὲ ἀπὸ τοῦ Σουνίου πρὸς τὴν ἄρκτον μέχρι τοῦ Θερμαίου κόλπου καὶ Θεσσαλονικείας πόλεως, ... τὴν δὲ πρὸς νότον τὴν Μακεδονικὴν ἀπὸ Θεσσαλονικείας μέχρι Στρυμόνος». Ἀληθὲς μὲν ἐστὶν ὅτι ἡ Μακεδονία πανταχόθεν ὑπὲρ ὁρέων περιβαλλομένη, ἐκπεμπόντων διαφόρους κλάδους πρὸς τὸ κέντρον, πολλὰ σχηματίζοντας λεκανοπέδια, ἀπαρτίζει ὅλον τι αὐτοτελές, οὐχ ἥττον ὁμῶς οὐσιῶδες καὶ ἀναπόσπαστον τῆς ἑλλην. χερσονήσου μέρος ἀποτελεῖ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ αὐ-

τοῦ Στράβωνος· «Τὰ γὰρ ὅρη ταῦτα ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ Ἀδρίου διήκει κατ' εὐθείαν γραμμὴν ἕως τοῦ Εὐξείνου, ποιοῦντα χερσονήσον μεγάλην πρὸς νότον τὴν τε Θράκην ὁμοῦ καὶ Μακεδονίαν καὶ Ἠπειρον καὶ Ἀχαΐαν,» ἐξ ἧς καταφαίνεται ὅτι, τῆς ἑλλην. χερσονήσου σχῆμα τριγώνου ἐχούσης, τὸ μὲν μεσημβρινώτατον ἄκρον τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ἀπολήγει εἰς τὸ Ταΐναρον ἀκρωτήριο, τὸ δὲ ἀνατολικώτατον εἰς τὴν παραλίαν πόλιν τοῦ Εὐξείνου Μαγνησίαν, πρὸς νότον τῆς Ὀδύσσεος κειμένην καὶ τὸ δυσμικώτατον εἰς τὴν Λισσὸν πόλιν τῆς ἑλλην. Ἰλλυρίδος. Τοιαῦτα ὅρις τῇ ἑλλ. χερσονήσῳ ἀπονέμει καὶ Καίπερτος ἐν τοῖς πίναξιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καὶ τοσοῦτον ἡ γνώμη αὕτη ἐπεκράτησε τανῦν, ὥστε μέρος τῆς ἀρχαίας βορρείου Ἑλλάδος τὴν Μακεδονίαν ἀπαρτίζουσιν παριστῶσι τὰ παρ' αὐτοῖς τοῖς Γερμανοῖς ἐν χρήσει ὄντα διδακτικὰ τῆς γεωγραφίας βιβλία, ὧν ἐν μόνον παράδειγμα παρατίθεται ἐνταῦθα τὸ ἐξ ἧς· «Ern. Kapp. Leitfaden in der Geschichte und Geographie p. 28. 3) Nordgriechenland bestand aus 3 Ländern, Epirus westlich, Thessalia östlich und Makedonia nordöstlich,» δικαιοτάτα δὲ καὶ οἱ τοῦ Centralblatt σοφοὶ συντάκται κρίνοντες τὴν διτομον τῆς Ἑλλάδος γεωγραφίαν, ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἐπανεληλυμμένως ἐσπευσαν νὰ ὑποδείξωσι τῷ συγγραφῇ ὅτι οὐκ ὀρθῶς ἐποίησαν ἀποκλείσας τὴν Μακεδονίαν ἐκ τῆς γεωγραφίας τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ προτρέψωσιν αὐτὸν ἵνα ἐν 6' ἐκδόσει ἐπανορθώσῃ τὸ γενόμενον ἀμάρτημα καὶ ἀδίκημα.

Ἀλλὰ καὶ τῶν σοφῶν τούτων παρατηρήσεων τὴν ὀρθότητα μὴ βουλόμενος ἀποδέξασθαι, ἐπιμένει ὁ συγγραφεὺς τῇ ἀρχικῇ καὶ ἐπισφαλεῖ δοξασίᾳ περὶ τῶν περιωρισμένων ὁρίων τῆς ἑλλην. χερσονήσου, ἧς τὸ ἡμῖς μόνον περιγράψας, ἐν σκότει κατέλιπε τὸ ὑπόλοιπον ἡμῖς τὸ τὴν ἑλληνικὴν Ἰλλυρίαν, Μακεδονίαν καὶ Θράκην περιλαμβάνον.

Ἀλλ' εἴτε θέλων ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ τῆς δοξασίας πλημμελές, εἴτε πάλιν φίλῃ δουλεύειν φρενὶ προτιμῶν, πάντως ὁμολογήσει ὅτι χάριν τῆς γεωγραφικῆς ἐπιστήμης καὶ ὠφελείας ἀνάγκη νὰ συμπληρώσῃ ὅπερ ἀρξάμενος ἡμιτελές κατέλιπεν ἔργον.

2) Μετὰ δὲ τὴν αὐτογνώμονα ταύτην δικαιολογίαν εἰσερχόμενος εἰς τὴν τοῦ ἔργου κρίσιν χωρὶς ποσῶς ἐκ τῶν προτέρων κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ὑγιαινούσης κριτικῆς νὰ χαρακτηρίσῃ αὐτὸ, βαρὺς, ὡς Τενεδίος τις ἀμφιστομος πέλεκυς, ἐπιπίπτει κατὰ τοῦ προλόγου καὶ, ὥςπερ οἱ διὰ μιᾶς βολίδος δύο θηρεῦσαι πτώκας πειρώμενοι, γενικῶς καὶ ἀορίστως ὡς μακρὸν μᾶλλον ἢ κριτικὸν τῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων ἐλέγχει αὐτόν. Ἀλλὰ μὴ πρότερον, φίλε ἀναγνώστα, μὴ δικάσῃς τὴν δίκην πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς, ἀλλ' ὀρθοῦ τὰ ὦτα ἵνα τὸ σθερὸν καὶ

ἀνυπόστατον ἐκτέρως τῶν κατηγοριῶν ἀκούσῃς. Ὁ κ. Βουρσιανὸς ὀφθαλμοῦ μὲν βολὴν ἐπιβάλων εἰς τὸ κρινόμενον καὶ ἰδὼν πρόλογον τὸ πέμπτον ἀποτελοῦντα τοῦ ὅλου, πάραυτα καταγινώσκει αὐτοῦ ὡς πέρα τοῦ δέοντος μακροῦ, ἀναγνοῦς δὲ καὶ γνοῦς τὰ ἐν αὐτῷ, ἀδιστακτικῶς καταγγέλλει ὡς ἥττονα τῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων κριτικόν. Ἐπειδὴ δ' οὕτω δύο βάλλει βέλη συγχρόνως καθ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ σημείου καὶ πράγματος, ἀνάγκη πᾶσα ἐν ὀλίγαις λέξεσι νὰ ἐξελεγχθῇ κατὰ πόσον εὐστοχός τε καὶ ἐπιτυχής ἐστὶν ἡ βολὴ ἑκατέρου αὐτῶν, καὶ πρῶτον μὲν τοῦ πρώτου.

Ὁ ἀγαθὸς κριτής, καίπερ κατανοήσας, ὡς ὁμολογεῖ, ἐξ αὐτοῦ τοῦ προλόγου τὸν τε σκοπὸν τοῦ συγγραφέως καὶ τὸ εὐρὺ καὶ ἐκτενές τοῦ ἐπιχειρηθέντος ἔργου σχέδιον, οὐχ ἥττον ὁμῶς, οὐκ οἶδ' ὅπως, παρεῖδε πολλὰ τῶν προσοχῆς δεομένων πρὸς σχηματισμὸν ὀρθῆς καὶ ὑγιоῦς κρίσεως, ἅπερ οὐδ' ἐπιπόλαιός τις κριτής ἤθελε παραδράμῃ. Τούτων δὲ τὰ κυριώτερα εἰσι πρῶτον μὲν ὅτι ὁ κατάδικος ἐκεῖνος πρόλογος ἀνήκει οὐ μόνον τῷ ἐκδοθέντι πρώτῳ τριακοσιοσελίδῳ μέρει, ἀλλὰ καὶ τῷ δευτέρῳ τῷ ἐκτυποῦσθαι ἀρξάμενῳ καὶ ἰσομεγέθει τῷ πρώτῳ ὄντι, καὶ τὴν τοπογραφίαν περιέχοντι, ἀναφέρεται δὲ προσέτι καὶ περαιτέρω εἰς τὰ λοιπὰ δύο μέρη, τὴν ἐθνογραφίαν καὶ ἱστορίαν, ἐξ ὧν τὸ ὅλον ἀπαρτίζεται ἔργον, ὡς ῥητῶς ἐν τῷ προλόγῳ μνημονεύεται, ὥστε οὕτω καὶ μόνον ὀρθῶς κρινόμενος ὁ πρόλογος μᾶλλον μικρὸς ἢ μακρὸς, ὡς ἀδίκως κατηγορεῖται, ἀποβαίνει.

Δεύτερον δὲ ὅτι, προκειμένου λόγου περὶ τῆς Μακεδονίας τῆς φύσει λαμπροτάτης, εὐφορωτάτης, ἐκτενεστάτης καὶ εὐκλεεστάτης τῶν ἐπαρχιῶν, ἦτις ὅλως νέαν ἐδημιούργησεν οὕτως εἰπεῖν ἐποχὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ εὐρύτατον ἠνέφξεν αὐτῷ στάδιον, ὅσα καὶ ἂν γράψῃ τις ἀρϋόμενος ἐκ τῆς ἀφθόνου καὶ θαυματοῦς ὕλης, οὐδόλως ἤθελε φανῇ μακρολογήσας. Ὅθεν δικαίως τις τῶν ἡμετέρων λογίων λέγει αὐτὸ πάντων τῶν μεγάλων τῆς Μακεδονίας κατορθωμάτων καὶ εὐεργετημάτων τὸ μέγιστον καὶ κράτιστον ὁμολογεῖται ὅτι συνῆψε λογικῶς τὴν Εὐρώπην μετὰ τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς καὶ κατέσπειρε τὴν Ἑλλάδα φωνὴν πανταχοῦ τῶν βαρβάρων ἐξημεροῦσα αὐτοὺς διὰ παιδείας καὶ πολιτείας ἑλληνικῆς, καὶ οὕτως ἐγένετο ἡ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀνάγκαις καὶ ἡ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐγκατάστασις παγκόσμιος καὶ σοφωτάτη *Ἀκαδημία*, ἐξ ἧς ἡ τῶν Ἑλλήνων γλῶσσα διεδόθη πολλαχοῦ τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς καὶ γέγονε τοῖς πλείστοις λαοῖς τῶν χωρῶν τούτων *χεῖλος ἐν καὶ φωνὴ μία πᾶσιν* ἡ ἑλληνίζουσα κατὰ τὴν πάνσοφον τῆς θείας Προνοίας βουλήν. Καὶ ἂν μὲν ταῦτα καὶ τὴν διαπράξαν αὐτὰ χώραν ἦκει-

στα ἐκτιμᾷ ὁ ψυχρὸς ἐπικριτὴς καὶ εἰς οὐδὲν τίθεται, ἡμῖν ὅμως ἐν γένει τοῖς Ἕλλησι καὶ ἰδίᾳ τοῖς Μακεδόσι, τοῖς ἐκείνων ἀπογόνοις πολυτιμοτάτη περιουσίᾳ καὶ ἀναμφισβήτητος κληρονομία εἰσι, πιστεύουσιν ὅτι ἐλεύσεται δὴπου τὸ τοῦ χρόνου πληρωμα καὶ μετὰ τοῦ πληρώματος ὁ Θεὸς ποιήσει τὰ ἑαυτοῦ. Ἐγὼ δὲ πολὺ ἀμφιβάλλω ἂν, καθ' ὑπόθεσιν ἀφαιρεθείσης τῆς Μακεδονίας ἐκ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ σὺν ταύτῃ τῆς μακεδονικῆς μεγαλοφυΐας ἐκ τοῦ παρελθόντος, ὁ νῦν εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς καὶ μετὰ πολλὰς ἔτι ἑκατονταετηρίδας ἤθελε δυνήθῃ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ τανῦν εὐρίσκεται σημεῖον.

Τρίτον δὲ ὅτι διέλαθε τὴν βαθεῖαν τοῦ ἀνδρὸς κριτικὴν, ὅτι φυσικὸν πάντων μὲν καθόλου τῶν μεσημβρινῶν τῆς Εὐρώπης λαῶν πλεονέκτημά ἐστιν ἡ εὐθυμία καὶ πολυλογία, ἰδίως δ' ἡμῖν τοῖς Ἕλλησι καὶ κληρονομία τῶν προγόνων, οἵτινες χαριεντιζόμενοι πρὸς χαρακτηρισμὸν αὐτῆς ἔλεγον τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο «πάντες ἄνθρωποι λάλοι, Ἕλληνες λαλίστεροι, Ἀθηναῖοι λαλίστατοι.» Ἀλλὰ καὶ τούτου τεθέντος, μήπως οἱ μαθήσει μόνον ὑπερέχοντες ἡμῶν βόρρειοι τῆς Εὐρώπης λαοὶ καὶ ἰδίως οἱ Γερμανοὶ δὲν ὑπερβάλλουσιν ἡμᾶς κατὰ τὴν μακρολογίαν καὶ πολυλογίαν; Ἐντεῦθεν δύο ἐγεννήθησαν δημῳδαὶ παροιμίαι, ὧν ἡ μὲν «δύο Ῥῶμοι τρεῖς κουθέντες κάμνουν» τὴν ἡμετέραν δηλοῖ πολυλογίαν, ἡ δὲ «ὁ Γερμανὸς ἀπὸ μιᾶς κουθέντα ἕνα βιβλίο κάμνει» τὴν γερμανικὴν πολυγραφίαν καὶ ἀπεραντολογίαν ἐμφαίνει¹⁾. Ἐπὶ δὲ πᾶσι τούτοις τελευταῖον ἐξερρύη τῆς μνήμης τοῦ ἐπικριτοῦ ὅτι ὑπάρχουσι βιβλία καὶ μάλιστα γερμανικά, ἔχοντα ἐνίοτε προλόγους μακροτέρους τοῦ κατακρινόμενου ἢ καὶ 4—5 τοιούτους τῶν διαφόρων ἐκδόσεων προεσταγμένους. Καὶ ἂν μὲν τοῦτο ποιοῦσιν οἱ Γερμανοὶ πρὸς ἐξιστόρησιν ὑποθέσεων μεσαιωνικῶν, ὅτε βαθὺ ἐπεκράτει σκότος

¹⁾ Πρόχειρον καὶ πρόσφατον ἀπεραντολογίας παράδειγμα ἔστω τὸ ἔξῃ· ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει κ. Delhier ἀρτίως ἐκδοὺς μακεδονικὴν ἐπιγραφὴν ἐπανειλημμένως προσκλιθεῖσαν, καὶ καινοτομήσαι βουλούμενος αὐτογενωμένως καὶ κομιδῇ τολμηρῶς δύο λέξεις τοῦ 6' στίχου αὐτῆς μετέβαλεν εἰς Π ρ ι ὁ μ ο υ καὶ Ἀ λ κ α ῖ ο υ καὶ ἐντεῦθεν περιέπεσαν εἰς ἄτοπα καὶ παράδοξα συμπεράσματα· ἐνὸς γὰρ ἀτόπου δεθέντος μυρία ἔπεται, ἐξ ὧν ὁλόκληρον συνέταξε πραγματείαν, μεταφραθεῖσαν τε καὶ δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ περιοδικῇ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Φιλολογικοῦ Σολλόγου συγγράμματι. Ἀλλὰ μὴ ἀρκεσθεὶς τῇ μεταποιήσει τῶν λέξεων τούτων ἀντὶ διορθώσεως καὶ ἄλλας τινὰς κακῶς ἀναγνοὺς διέστρεψεν, εἶον ἐν μὲν τῇ γ' στίχῳ τὰ Τίτα μετέβαλεν εἰς ΤΡΙΤΑ κατὰ δωρικὴν δὴθεν διάλεκτον· ἐν δὲ τῇ ι' στίχῳ τὴν λέξιν «εὐωχῆται» ἀνέγνω οὐκ ὀρθῶς «εὐωχῆσαι». Καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ τὴν λέξιν «Δουκρήτιος» μεταποίησεν εἰς «Δυρήλιος». ἵνα πεισθῇ δὲ περὶ τούτων ὁ ἐκδότης καὶ πᾶς ἄλλος φιλάρχαιος ἀναγνώστης δύναται νὰ ἀναδράμῃ εἰς τὴν ὑπ' ἐμοῦ γενομένην ἔκδοσιν αὐτῆς πρὸ τῆς τοῦ κ. Delhier, ἥτις ὁσονούπω δημοσιευθήσεται ἐν τῇ Πανδῳρᾳ δι' ἑλλειψιν τῶν ἰδιαζόντων τῇ ἐπιγραφῇ στοιχείων μέχρι τοῦδε. ἀναβαλούσῃ τὴν ἐκτύπωσιν αὐτῆς.

καὶ τὰ τῆς ἡμέρας κατορθώματα καὶ ἔργα ἦσαν πόλεμος καὶ ληστεία, ἐξ ὧν βλάβη μᾶλλον ἢ ὠφέλεια τοῖς ἀνθρώποις προσεγγίγνετο, τί δύναται τις εἰπεῖν κατὰ τῆς μακρᾶς περιγραφῆς τῆς ὄντως εὐεργετίδος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους χώρας; Ἀλλ' ὅσον πολλὰ καὶ ἂν φαίνωνται τῷ κ. Βουρσιανῷ τὰ τοῦ ἡμετέρου προλόγου, πάντοτε ὅμως ὀλίγα εἰσὶν ἡμῖν, πολλῶν δυστυχῶς στερουμένοις καὶ πολλῶν δεομένοις.

Περὶ δὲ τοῦ δευτέρου ὑπομιμνήσκω τῷ ἐπικριτῇ ὅτι ὅσον ἡδὺ καὶ εὐχερὲς τὸ ἀορίστως κατακρίνειν καὶ ἄνευ προσαγωγῆς μαρτυρίας τινὸς καὶ ἀποδείξεως κατηγορεῖν τῶν ἄλλων, ὅπερ διαβολὴ καὶ συκοφαντία καλεῖται, τοσοῦτον ἐτέρωθεν δυσχερὲς καθίσταται ἡ τοῦ ἀνυποστάτου τῆς γενικῆς κατηγορίας ἐξέλεγχις καὶ σχεδὸν ἀδύνατος· διότι τίς δύναται, ὡς Κάλχας τις, νὰ μαντεύσῃ ποῖον τοῦ προλόγου μέρος ἔδοξεν ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ τρωτὸν καὶ ἀπαρέσκον ὡς πρὸς τὴν κρίσιν τῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων ἵνα ἐπὶ τούτου καὶ μόνου συγκεντρώσῃ τὴν προσοχὴν ὁ ἐξελεγχόμενος; Εἰ ὄντως ὠφελείας χάριν τὴν κρίσιν ἐποίει, ἀναντιρρήτως ὀφείλεν εἰς τὴν τῆς γεωγραφίας πρόδον ἀφορῶν ν' ἀποδείξῃ, εἰ μὴ πάντα, ἕνα τοῦλάχιστον τῶν ἐπανορθώσεως δεομένων, ἀνθ' ὧν δικαίως ἤθελεν οὐ τὴν τυχοῦσαν συγκομίσει εὐγνωμοσύνην μου καὶ ἤθελεν ἐμπράκτως ἀποδείξει ὅτι τῶντι ὑπὸ ζήλου ἐμφορούμενος ἐπιστημονικοῦ ἐπεχείρησε τὴν ἐν τῷ κατηγορουμένῳ προλόγῳ διόρθωσιν τῶν ἡμαρτημένων καὶ οὐδεμίαν ἄλλην ὑπόνοιαν περὶ τῶν ἐλαττηρίων αὐτῆς ἤθελε παρέξει. Ὅτι μὲν ἡ δέουσα τῶν πηγῶν ἐξέτασις ἐν τῷ προλόγῳ ἐγένετο διὰ τῆς ἀμέσου προσαγωγῆς τῶν προσηκουσῶν μαρτυριῶν μονονουχί φωνὴν ἀφίκσιν αὐτὸς ὁ πρόλογος. Ὅτι δὲ καὶ ἡ ἀπαιτουμένη ἐξέλεγχις τῶν προφανῶς ἡμαρτημένων ἐν τοῖς τῶν νεωτέρων βοηθήμασιν ἐγένετο, μαρτυροῦσι πρὸς τοῖς πολλοῖς ἄλλοις καὶ αὐτὰ τὰ ὀνομαστί ἀναφερόμενα τοῖς συμπατριώταις τοῦ ἡμετέρου ἐπικριτοῦ, ἐνθα ἀκριβὲς γίνεται διάκρισις τῶν τε παρεννοηθέντων καὶ τῶν τελῶς παραλειφθέντων. Ἄν δὲ ταῦτα ἡρέθισαν τὴν χολὴν καὶ παρώξυναν τὸν κάλαμον τοῦ κ. Βουρσιανοῦ εἰς τὴν ἀόριστον καὶ δριμύειαν τοῦ προλόγου ἐπὶ κρίσιν, αἰτιάσθω τὴν ἀλήθειαν καὶ μόνην καὶ οὐχὶ τὸν εὐρετὴν αὐτῆς.

3) Ὡς πρὸς δὲ τὴν παράλειψιν τῆς χρήσεως τῶν ὀνομαστί καταλεγόμενων τριῶν βοηθημάτων ἔπρεπε νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ ἀγαθὸς ἐπικριτὴς ὅτι ἀπλῶς τὸ μὴ λέγειν οὐ τοῦ μὴ εἰδέναι σημεῖόν ἐστι, καὶ νὰ διατηρήσῃ ἐν τῇ μνήμῃ τὰ περὶ τούτου ἐν τέλει τοῦ προλόγου εἰρημένα, τὴν περικοπὴν τῶν ὁποίων ἀντὶ πάσης ἄλλης ἀποδείξεως ἐπισυνάπτω αὐτολεξεί. Ἄν δὲ λάθωπιν ὑπ' ὧν ὅτι τοῦτο συνετάχθη ἐν Μακεδονίᾳ, ἐνθα σπάνι; μὲν βιβλίων βρασιλεύει πᾶν

σης δ' ἀπορίας ἐπικουρία ἐλλείπει, πάντως συγκαταβατικώτεροι περὶ τὰς ἐαυτῶν κρίσεις ἔσονται μηδόλως ἐπιλανθανόμενοι ὅτι πάντα τὰ πρὸς σύνταξιν αὐτοῦ ἀπολύτως ἀναγκαία ἐκ μόνης τῆς πενιχρᾶς διδασκαλικῆς βιβλιοθήκης ἠρύσθησαν. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι οἱ μὲν τίτλοι τῶν μνημονευομένων βιβλίων οὐδόλως ἐλάνθανόν με, αὐτῶν ὅμως τούτων ὡς δυσπορίστων μοι ἐστερούμην δυστυχῶς, καὶ πρὸς ἀπώδειξιν τούτου παραπέμπεται ὁ ἐπικριτὴς εἰς τὴν σελίδι 157 καὶ 159, ἐνθα καὶ ἑμμεσοί τινες μαρτυρίαι τοῦ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν παρεμβάλλονται, ὥστε προφανῶς βλέπει ὁ ἀναγνώστης ὅτι ἵνα κρίνῃ τις ὀρθῶς καὶ ἀσφαλῶς πολλὰ τῶν ἀναγνωσθέντων ἐν τῇ κρινομένῃ βίβλῳ πρέπει νὰ ἔχῃ πρόχειρα ἐν τῇ μνήμῃ καὶ διανοίᾳ, ἂν θέλῃ νὰ μὴ φανῇ ὅτι ἀποφαίνεται ὡς ἐκ τρίποδος καὶ παραπαίει ἢ ἐξ ἄλλων κινεῖται ἐλαττηρίων.

3) Ἐν τῷ μέρει τούτῳ τῆς ἐπικρίσεως, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ τῆς βορείου ὁρεινῆς γραμμῆς τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, δυσφορῶν ὁ κ. Βουρσιανὸς ὅτι τυφλοῖς ὁμμασιν οὐκ ἀποδέχομαι τὴν ἐπισφαλῆ δοξασίαν τοῦ Hahn, καθαρὸν ἀποκαλοῦντος μῦθον τὴν τοῦ Στράβωνος γνώμην, ὑπολαμβάνει ἐν ὅλῃ τῇ εὐπιστίᾳ ὡς ὀπισθοδρόμησιν τῆς γεωγραφίας τὴν περαιτέρω ἐπιμονὴν εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς Στράβωνειου γνώμης. Ὅτι μὲν τὰ βόρεια ὄρη τῆς Χερσονήσου ὑπάρχουσι κατὰ τὴν ἀλάνθαστον μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος, ὅστις ὀνομάζει αὐτὰ Ἰλλυρικά, Παιονικά καὶ Θράκια ¹⁾, περὶ τούτου μαρτυροῦσι πάντες οἱ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι γεωγράφοι καὶ περιηγηταὶ καὶ οἱ γεωγραφικοὶ πίνακες αὐτῶν. Ὅτι ὅμως αὐτὰ, ἅπερ ὀνομαστικῶς καλοῦνται ὑπὸ τοῦ ἐπιτομέως Βερτίσκου, Σκάρδος, Ὀρβήλος ²⁾ Σκόμιον καὶ Αἶμος, δὲν

ἀποτελοῦσι μίαν συνεχῆ καὶ εὐθείαν γραμμὴν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ ἐπιτομέως τοῦ Στράβωνος ἐν τῷ 40 ἀποσπάσματι. — «Ἐκ βορρᾶ δὲ τῇ νοσημένῃ εὐθείᾳ γραμμῇ τῇ διὰ Βερτίσκου ὄρους καὶ Σκάρδου καὶ Ὀρβήλου καὶ Ροδόπης (ἐσφαλμένως ἀντὶ Σκομίου) καὶ Αἶμου. Τὰ γὰρ ὄρη ταῦτα ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ Ἀδρίου διήκει κατ' εὐθείαν γραμμὴν ἕως τοῦ Εὐξείνου πόντου, ποιῶντα χερσονήσον μεγάλην πρὸς νότον, τὴν τε Θράκην ὁμοῦ καὶ Μακεδονίαν καὶ Ἡπειρον καὶ Ἀχαΐαν» — ἀλλ' ἐνιαχοῦ μὲν χαμηλοῦνται, ἐνιαχοῦ δὲ διερράγησαν ὑπὸ σεισμῶν ἢ ποταμῶν, ἀποδεικνύουσιν αἱ τε νεώτεροι περιηγήσεις καὶ γὰρ αὐτὸς δις τὴν Μακεδονίαν καὶ Σερβίαν διελθὼν συνομολογῶ ὑποστηρίζων ὅσα εἶπον ἐν σελ. 9 τοῦ βιβλίου. Ἡ δὲ ἀλήθεια νομίζω, καίτοι ἐν μέσῳ τῶν ἀντιθέσεων καὶ ἀκροτήτων αὐτῶν τὴν μὲν ἀποτελεῖ ἢ τοῦ ἐπιτομέως ἐσφαλμένη δοξασία περὶ τῆς εὐθιότητος καὶ συνεχείας τῶν ὀρέων, καὶ οὐχὶ ἢ τοῦ Στράβωνος, μηδὲν τοιοῦτον λέγοντος, τὴν δὲ ἢ τοῦ Hahn, ὅστις ἐθνολογικῶς μὲν καὶ Ἡπειρώτας καὶ Μακεδόνες καὶ Πελασγοὺς καὶ Παίονας καὶ εἴ τινας ἄλλους εὐχερέστατα μεταποιεῖ εἰς Ἰλλυριοὺς ¹⁾ καὶ πάντας εὐκόλως ἐξαλβανίζων πανταχοῦ Ἀλβανοὺς βλέπει ὁ μακαρίτης. Γεωγραφικῶς δὲ σπουδάζων νὰ προλεάνῃ οὕτως εἰπεῖν τὴν δίοδον τοῦ αὐστροτουρκικοῦ σιδηροδρόμου, οὐ μόνον τῶν βορρείων ὀρέων τινὰ χαμηλὰ ποιῶν, ὡς ἐν τῷ δημοτικῷ ᾄσματι τοῦ μακαρίτου ὀπλαρχηγοῦ Ζιάκα λέγεται «χαμηλῶστα βουνὰ τοῦ Μετζόβου» παραδόξως ὅλο κάμπο βλέπει ²⁾, ἀλλὰ

neue Wohnsitze in den Strichen des Orbelus Gebirges anweist.» Hahn, Reise v. Belgrad n. Salonik p. 248. Οὕτω δὲ κατὰ τὸν καιρὸν καὶ τὸν χορὸν ἄγων ὁ Hahn, ἀλλαχοῦ πάλιν ἀντιφατικῶς καταπολεμεῖ πάντα ἄλλον ἀναφέροντα τὸ ὄνομα τοῦ ὄρους π. χ. ἐν σελ. 97. «Hierauf sagt Hammer» nachdem das Meer durch die Schluchten des Orbelus wieder nördlich gezogen» und jene Schluchten des Orbelus erscheinen als ein Zusatz Hammer's.» Τὰ αὐτὰ ψάλλει καὶ κατὰ τοῦ Rudloff (Militär Geographie S. 861), διότι περιγράφει ὁραίνῃ τὴν βόρειον Μακεδονίαν.

²⁾ Αὐτίθι σελ. 230. Die eigentlichen Makedonen betrachten wir... als Illyrier mit den Epiroten Stammverwandt und ein ethnographisches Ganzes bildend, welches wir das Sudillyrisches nennen» ἐν σελ. 231 «Ob auch der Illirische Volksstamm der Paeonen... zu den Nordillyriern gehörte» καὶ ἐν σελ. 229 «Und mithin auch die Pelasger... dem Illyrischen Stamme zuzuweisen καὶ ἐν σελ. 228.

³⁾ Αὐτίθι ἐν σελ. 96. λέγει, ὅτι σιδηρόδρομος ἀπὸ Σεμένδρας μέχρι Θεσσαλονίκης δύναται νὰ διέλθῃ χωρὶς νὰ ἀπαντήσῃ καὶν ὄρος. Ἀλλὰ πόσον γελοία ἐστὶν ἡ πρεσβυτικὴ αὕτη ἀπόφανσις τοῦ Hahn δύναται νὰ μαρτυρήσῃ πᾶς ὁ τὸ μέρος τοῦτο διατρέξας. Οὐχ ἦττον ὅμως μέρος αὐτῆς ἐξηλέγχθη ὡς τοιαύτη ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων διότι οἱ τὴν κατασκευὴν τοῦ σιδηροδρόμου ἐπιτετραμμένοι ἰδόντες τὰ πρὸς βορρᾶν τῆς Θεσσαλονίκης ἀνυψούμενα ὄρη, κατέλιπον ἢν ἐχάραξεν ὁ Hahn ἐν τῷ χάρτι γραμμὴν κατ' εὐθείαν πρὸς βορρᾶν καὶ ἀντ' αὐτῆς ἑλλην ἐχάρξαν πρὸς δυσμὰς μέχρι τοῦ Αἰίου, ἐφ' ἧς δραστηρίως ἐργάζονται ὥστε ἐκ τῆς ἀρχῆς ἢ τοῦ Hahn δοξασία ἀπεδείχθη μῶθος χρωδὴς καὶ ὅχι ἢ τοῦ Στράβωνος γνώμη.

¹⁾ Στράβ. Ζ' 313. «Τρέπον γάρ τινα τῷ Ἰστροῦ παράλληλᾳ ἐστὶ τὰ τε Ἰλλυρικά καὶ τὰ Παιονικά καὶ τὰ Θράκια ὄρη μίαν πᾶς γραμμὴν ἀποτελοῦντα διήκουσαν ἀπὸ τοῦ Ἀδρίου μέχρι πρὸς τὸν Πόντον». Ἐκ τῶν λέξεων «τρέπον γάρ τινα» καὶ «μίαν πᾶς γραμμὴν» εὐκόλως ἐννοεῖ ὁ ἀναγνώστης ὅτι ὁ Στράβων δὲν θεωρεῖ μίαν εὐθείαν καὶ συνεχῆ ὁρεινὴν γραμμὴν, ὡς ὁ ἐπιτομέως αὐτοῦ παραδέχεται. ὥστε ὁ Hahn ἀδικῶς καταφερόμενος κατὰ τοῦ Στράβωνος οὐκ ὀρθῶς μῦθον ἀποκαλεῖ τὴν γνώμην αὐτοῦ. Εἰ γάρ ἦν κριτικὸς καὶ κριτικὸς δίκαιος, οὐκ ἂν ἐρύπτειν εἰς τὸν συγγραφεὰ τὰ τοῦ ἐπιτομέως σφάλματα.

²⁾ Τὴν ὑπαρξίν τοῦ ὄρους τούτου μεταξὺ τοῦ Σκάρδου καὶ Σκομίου καίπερ μὴ ἀποδεχόμενος γεωγραφικῶς ὁ Hahn καὶ ὡς μῦθον ἐλέγχων τὸ τοῦ ἐπιτομέως ἀποσπάσμα, ἐν ᾧ περιέχεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἱστορικῶς ὅμως λαμπρότως πᾶς ἀναγνωρίζει αὐτὸ, διότι εὖρεν ἀναφερόμενον καὶ ὑπὸ τοῦ Διόδωρου, ἀρυσθέντος ἐξ ἀρχαιοτέρων πηγῶν, «Κάσσανδρος μὲν βοηθήσας Αὐτολεάντῃ τῷ τῶν Παίωνων βασιλεῖ διαπολεμῶντι πρὸς πρὸς Αὐταριάτας, τοῦτον μὲν ἐκ τῶν κινδύνων ἐρύσαστο, τοὺς δὲ Αὐταριάτας σὺν τοῖς ἀκλουθοῦσι παῖσι καὶ γυναῖσιν, ὄντας ὡς δισμυρίους κατόπισσε περὶ τὸ καλούμενον Ὀρβήλον ὄρει». Παρέθεσα ἐνταῦθα ἐλάλητρον τὸ χωρίον ἵνα πιστοῦ καὶ ὁ Βουρσιανὸς ὁ ἀδυσαντιστὴς τῷ Hahn πεπαισμένος περὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ παρατίθεται δὲ καὶ τὴν ὑπὸ Hahn μεταφρασίν τοῦ χωρίου. «Denn bereits unter Kassander... dass er deren Bedrängern

καὶ τὴν τραχυτάτην καὶ δυσβατωτάτην Κανδαουίαν πάντῃ ἀπῆμαντον θεωρεῖ, περὶ ἧς τὸνναντίον ὁ τοῦ ἀγγλοῦ περιηγητοῦ Tozer Ἑλλήνι οὐδὲν πρᾶπονοῦμενος ἐν τῇ διαβάσει αὐτῆς λέγει «ὅλο ἀνήφορο κατήφορο καὶ γεμάτο ἀπὸ πέτραις»¹⁾. Ὅτι ὁ Hahn πρὸς τὰς ἐθνολογικὰς δοξασίας αὐτοῦ συμμεταβάλλει αὐθαριέτως καὶ τὰ τῆς γεωγραφίας καὶ διαστρέφει αὐτὰ, περὶ τούτων ἐν μόνον ἐκ πολλῶν παραδειγμάτων ἀναφέρω ἐνταῦθα τὸ ἐξῆς: Προκειμένου λόγου περὶ τῶν τοῦ Ἀξίου πηγῶν ὁ μὲν Στράβων, καίπερ μὴ ἐπισκεφθεὶς τὰς χῶρας ταύτας, γενικῶς ὅμως, εἰ καὶ μὴ πάνυ ἀκριβῶς, λέγει ὅτι ὁ ποταμὸς οὗτος πηγάζει ἐκ Παιονίας «οὐ μόνον δὲ ὁ Ἀξιὸς ἐκ Παιόνων ἔχει τὴν ῥύσιν, ἀλλὰ καὶ ὁ Στρυμών». Ὁ δὲ Hahn, καίπερ δις περιελθὼν τὴν Μακεδονίαν καὶ μάλιστα τοὺς ποταμοὺς αὐτῆς Δρείλωνα, Ἐριγῶνα καὶ Ἀξιὸν σκοπῶν ἐρευνήσας, πρῶτον μὲν ὑπὸ Στράβωνος ἀναγκαζόμενος, τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀποδέχεται καὶ τὴν πηγὴν ὁρίζει²⁾, εἰτ' ὅμως ὀλίγον περαιτέρω εἰτ' ἐπιλήσμων τῶν πρὸ μικροῦ λεχθέντων γενόμενος, εἴτε καὶ ἐκ προθέσεως, ὑπερ καὶ πιθανώτατον, λέγει ὅτι ὁ Ἀξιὸς πηγάζει ἐν Πελαγονίᾳ³⁾! καὶ οὕτω περιπίπτων εἰς ἐκούσιον ἀμάρτημα καὶ μὴ ἀρκούμενος τούτῳ, παρίστησι τὸν Στράβωνα ὡς τοιαῦτα δῆθεν λέγοντα, ἐν ᾧ μηδὲν μηδαμοῦ τοιοῦτόν τι λέγει ὁ Στράβων.

Ἐν τούτοις καταφαίνεται καὶ ἐπ' αὐτοφώρῳ συλλαμβάνεται ὁ Hahn πρῶτον μὲν ὅτι ἀντιφάσκει ἑαυτῷ, δεύτερον δὲ ὅτι τελῶς ἀμαρτάνων, μεταφέρει τὸν Ἀξιὸν ἐκ τῆς κεντρικῆς Μακεδονίας εἰς τὴν δυτικὴν Πελαγονίαν, ἐνθα βασιλεύει ὁ Ἐριγὼν καὶ οὐχὶ ὁ Ἀξιὸς, καὶ τρίτον ὅτι τὸ σκόπιμον σφάλμα αὐτοῦ ῥίπτων εἰς τὴν ῥάχιν τοῦ σοφοῦ τῆς ἀρχαιότητος γεωγράφου ἀναφκνδὸν συκοφαντεῖ αὐτόν. Ἐκ τοῦ μικροῦ τούτου παραδείγματος σαφέστατα ἀποδείκνυται ὅτι καὶ ὁ ἡμέτερος ἐπικριτὴς καὶ ἐγκωμιαστής τοῦ Hahn πρέπει νὰ ἐλαττώσῃ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀπεριόριστον πίστιν καὶ πᾶς ἄλλος μετὰ μεγάλης προσοχῆς καὶ κριτικῆς ἐπιστάσεως ὀφείλει ἀναγινώσκων τὰ τοῦ Hahn νὰ διακρίνῃ τὰ ἀληθῆ τῶν μὴ τοιούτων. Ἄν δ' ἐν τισι διαφωνῶ καὶ πρὸς τὸν Καίπερτον ταῦτά εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν οἷς ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ Hahn.

¹⁾ Tozer Researches in the Highlands of Turkey t. 1, p. 225 «all ups and downs and chokefull of stones.»

²⁾ Hahn Reise v. Belgrad n. Salon, p. 241. «Diese ausdrückliche Angabe Strabo's zwingt uns das alte Quellen des Axios, das heutige Teleso, zu Pmonien (ἀντὶ τοῦ ὄρθου zu Dardanien) zu schlagen.»

³⁾ Αὐτὸς αὐτόθι σελ. 244. «Und dem nur von Bulgaren behohnten Pelagonien auszudehnen, denn da nach Strabo's ausdrücklicher Angabe der Axios in Pelagonien entspringt.» Καὶ τούτῳ ἐκ προθέσεως λέγει: ἵνα εὐρύνῃ τὰ ὅρια τῶν προσφιλεστάτων αὐτοῦ Ἀλβανῶν!

5 καὶ 9) Ἐκ τῶν διφόρων γραφῶν, περὶ ὧν γίνεταί λόγος ἐνταῦθα, τὴν μὲν πρώτην «Ἀκταῖος», ἀντὶ «Ἀκραῖος» παρεδέχθη ὡς ὀρθὴν καὶ καλῶς ἔχουσαν καθ' ὃ εἶχον κείμενον πρὸ ὀφθαλμῶν, χωρὶς νὰ συλλάβῃ ὑπόνοιαν τινὰ ὅτι οἱ νεώτεροι κριτικοὶ οἱ εἰς τὴν τῶν κειμένων διόρθωσιν ἀσχολούμενοι ἐμελλόν ποτε νὰ μεταβάλλωσι τὸ T εἰς P, ἄλλως τε καὶ Φαρδίγερος ἐν Γερμανίᾳ γράφων καὶ ἐν κλασικῷ συγγράμματι¹⁾ αὐτὴν ἔχει. Τῆς δὲ δευτέρας «πόλις Αἰγαί» ἀντὶ «Πέλλα πόλις» τῆς ἀρχαίας προὔτιμησα τὴν νεωτέραν τοῦ Οὐοσσίου παραχθεὶς εἰς τοῦτο ἐκ τῆς κοινῆς ἰδέας ὅτι ὁ τοῦ Σκύλακος περίπλους ἀνήκει τῷ κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους ἀκμάσκει Κερυανδεῖ, ὅτε οὐπω ἦν πρωτεύουσα ἡ Πέλλα, ἀλλ' αἱ Αἰγαί. Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τὴν τῶν νεωτέρων κριτικὴν ὁ περισσῶς ἡμῖν περίπλους ἐστὶν ἔργον ἄλλου μεταγενεστέρου καὶ συγχρόνου τοῦ Φιλίππου, ἐντεῦθεν ἐξάγεται ὅτι προτιμητέα ἐστὶν ἡ ἀρχαία γραφὴ «Πέλλα πόλις», ἣν πρωτεύουσιν τοῦ κράτους κατέστησεν οὐχὶ ὁ Φίλιππος ὡς ἐσφαλμένως διατείνεται ὁ κ. Μύλλερ²⁾, ἀλλ' ὁ Ἀρχέλαος, ὡς ἱστορικῶς ἀποδείκνυται.

6) Ἐνταῦθα εἰλικρινῶς ὁμολογῶ ὅτι ὀρθῶς καὶ καλῶς περιγράψας ἰδιαιτέρως τὸν Ὀριούνδην καὶ τὸν Δρείλωνα ποταμὸν, λεληθότως πως ἐξηπατήθη ἀκούθως ὑπὸ τοῦ Hahn καὶ τινων ἄλλων νεωτέρων, διορθούντων τὸ ἀδιόρθωτον χωρίον τοῦ Λιβίου, (44 31)³⁾. «Oriundi flumini» εἰς «Driloni flumini» ἐν ᾧ καὶ μόνῳ ἀπαντᾷ ἡ λέξις Oriundi. Ὁ κ. Βουρσιανὸς ὀρθῶς ποιῶν τὴν μὲν παραδρομὴν μου καὶ ἀντίφασιν ἐξελέγχει, αὐτὴν ὅμως ταύτην καὶ αὐτὸς τῷ Hahn ἐπόμενος παραδέχεται ὡς ὀρθήν. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἀφορμῆς ταύτης ὀρθῶς καὶ εἰς συντονωτέραν κριτικὴν ἐπιστάσιν ὑποβελών τὰ περὶ τοῦ ποταμοῦ, ἐξήγαγον ὅτι τὸ μὲν χωρίον τοῦ Ῥωμαίου ἱστορικοῦ λίαν συγκεχυμένον καὶ ἐλλιπὲς ἐστὶν⁴⁾, ἡ δὲ διόρ-

¹⁾ Reel, encyclop. t. 5, p. 1282. «Auf seinem Gipfel bestand sich ein Heiligtum des Zeus Aktaios, wo in den Honds-tagen.» Bursian Geograph. p. 97. (Dicæarch.) fr. 11, 8, wo die Codd. Διὸς Ἀκταίου haben. die richtige Form Ἀκραίου geben zwei Inschriften bei Mézières mem. p. 117. vgl. Stark arch. Ztg. 1839 N° 128, 129. S. 89 ff.

²⁾ Geograph. græc. mss. ed. C. Müller, vol. 1, p. 52, «βασιλειον] Hoc respicit ad statum Philippo posteriore, quum ab illo βασιλειον Pella factu fuerit.» ὅτι δὲ τοῦτο ἡμαρτημένον ἐστὶ μαρτυρεῖται κάμπειλλοι. Αἰλιαν. Π. ἱστορ. 2, 21, 14, 17. Marin. Gent. p. 94—95. O. Abel S. 198. A. Schäfer Demosth. t. 2, p. 4. A. Πολυλαῖδ. γεωγρ. t. 2, σελ. 140. G. Wustmann Apelles. 40. Niebuhr Vortr. u. alt. Gesch. t. 2, p. 310 γῆν δρῶ!

³⁾ Liv. 44, 31. «Ad Scodram.—Duo cingunt eam flumina, Clausula latere urbis, quod in orientem patet, præfluens, Barhanna ab regione occidentis ex Laheatide palude oriens. Hi duo amnes confluentes incident Oriundi flumini.»

⁴⁾ Grisebach Reise t. 2, p. 117 «Diese Darstellung ist Sachlich falsch — dass diese Stelle ganz lückenhaft oder verdor-

θωσις τῶν νεωτέρων, ἣν ἀδασκνίστως παραδέχθη καὶ ὁ Βουρσιανός, λίαν ἄστοχος καὶ ἐντελῶς ἀσυμβίβαστος πρὸς αὐτὰ τὰ πράγματα ἀποδείκνυται· διότι ὁ μὲν Ὀριούνδης (Μοράτζας) ποταμὸς πηγάζων ἐκ τοῦ πρὸς βορρᾶν τῆς Λαβειάτιδος λίανης Βερτίσκου ὄρους, ὅπερ ὁ Λίβιος Σκόρδον καλεῖ ¹⁾, διέρχεται αὐτὴν κατὰ μῆκος ἐξ ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν. Ἐντεῦθεν δὲ ἐξερχόμενος πρὸς δυσμὰς τῆς Σκόδρας, μετονομάζεται ὑπὸ τοῦ Λιβίου καὶ Βιβίου Σεκουεστέρου Βαρβάνης (Βουάνης) ²⁾, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐνοῦται καὶ ὁ ἐξ ἀνατολῶν κατερχόμενος Κλαύσουλας (Κίρης) κατὰ Λίβιον καλούμενος, καὶ οὕτως ἡνωμένοι ἀμφοτέρωτεροι συρρέοντες, ἐκβάλλουσιν εἰς τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν, περὶ ὧν ὁμοῦ κατωτέρω ἐσφαλμένως ἐπιφέρει ὁ Λίβιος. «*Hi duo amnes confluentes incidunt Oriundi fluminis*» ἐνῶ ἔπρεπε νὰ εἴπῃ «*incidunt mari Hadriatico*» διότι ὁ Ὀριούνδης ἔμεινεν ἐν τῇ λίμνῃ καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐξῆλθεν αὐτῆς ὁ Βαρβάνης, ὡς συνέβη καὶ ἄλλῳ τινὶ ποταμῷ τῆς Μακεδονίας ἐν τῇ Πιερίᾳ, ὅπου ὁ κατ' ἀρχὰς Ἑλικῶν καλούμενος ποταμὸς μετονομάζεται περαιτέρω Βαφόρας κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παισανίου καὶ τοῦ Λιβίου αὐτοῦ ³⁾. Ἡ δὲ διόρθωσις τοῦ *Oriundi fluminis* εἰς *Driloni fluminis* φύσει ἀδύνατός ἐστι· πρῶτον μὲν διότι ὁ Λίβιος τέλειον ἀγνοῶν τὸν μέγιστον τῆς Ἰλλυρίδος ποταμὸν, οὐδαμῶς ἀναφέρει αὐτόν, ἐν ᾧ ἄλλως πολλάκις ἔπρεπε νὰ μνημονεύσῃ. Δεύτερον δὲ διὰ τὴν διωρον ἢ τρίωρον ἀπόστασιν τοῦ Δρεΐλωνος καὶ διὰ τὴν παντελῆ ἀκοινωνησίαν τοῦ Βαρβάνης καὶ Κλαύσουλα μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀλάνθαστον καὶ λεπτομερῆ περιγραφὴν τῆς χώρας, τῶν ποταμῶν καὶ τῆς λίμνης Λαβειάτιδος, ἣν πρότινων ἐτῶν ἐδημοσίευσεν ὁ ἐπὶ πολλὰ ἔτη διατρίψας ἐν Σκόδρᾳ γάλλος πρόξενος Heugerd, προσαρτήσας

ben sei «Tozer vol. 1, p. 286,» Livy 44, 34. The remainder of this passage is as obscure and confusing as the earlier parts clear.»

¹⁾ Liv. αὐτόθι. «*Oriundi fluminis; quod, ortus ex monte Scordus multis et aliis auctum aquis mari Hadriatico infertur.*» Grisebach t. 3, p. 116—122. Desdèvises-du-desert p. 23 καὶ 222. «*Le lac Labatis est alimenté par l'Oriunda (Moratscha) qui part du mont Scordus et traverse le lac du nord au midi. Ensuite le canal d'écoulement du lac prend le nom de Barbauna (Boiana); il reçoit à gauche le Clausula et... il se jette dans le golfe Adriatique.*»

²⁾ Forbiger geograph. t. 3, p. 835, ἀγνοεῖ τὸν Ὀριούνδην καὶ ἐσφαλμένως ἐν τῇ θέσει αὐτοῦ τίθει τὸν Βαρβάνην «*Barbanna, der den See Labatis durchfließt u. nachdem er bei Scorda den Clausula... in sich aufgenommen... in's Meer fällt.*»

³⁾ Παισαν. Βοιωτ. 9, 30, 4. «*Ἐπεὶ δὲ καὶ ποταμὸς Ἑλικῶν ἄγχι σταδίων ἑξομῆκοντα καὶ πέντε, προσθύνει· τὸ ρεῦμα ἀφανίζεται τὸ ἀπὸ τούτου κατὰ τῆς γῆς· διαλείπον δὲ μάλιστα δύο καὶ εἴκοσι στάδια ἄνιστοι τὸ ὕψος αὐτοῖς, καὶ ὄνομα Βαφόρας ἀντὶ Ἑλικῶνος λαβὼν κάτασιν εἰς θάλασσαν γαισιπάρου.*» Liv. 44, 6. Heuzey le mont Olympe p. 121.

ἐν τέλει καὶ πίνακα μέγαν τῆς περιγραφῆς. Ἄν δὲ ἄλλως εἶχον τὰ πράγματα τὸ πάλαι, μένει ἄδηλον. Τὸ δὲ βέβαιόν ἐστίν ὅτι τὸ νόσημα τοῦ χωρίου τοῦ Λιβίου ἀπαιτεῖ ἄλλα φάρμακα καὶ ἄλλον ἱατρὸν, περὶ ὧν οὐ τοῦ παρόντος. Οὕτω τοίνυν διορθῶν μοι τὴν παραδρομὴν καὶ ἀντίφασιν ὁ κ. Βουρσιανός διορθωτέος· ἐξελέγχεται μετὰ τοῦ Hahn καὶ τῶν λοιπῶν τῶν τὴν διόρθωσιν παραδεχμένων καὶ ὑποστηρίζοντων ὡς καλῶς ἔχουσιν.

7) Ἐν τῇ παραδρομῇ ὅτι ὁ μικρὸς τῆς Ἰλλυρίδος ποταμὸς Μάτις ἀναφέρεται μόνον ὑπὸ Βιβίου Σεκουεστέρου, οὐ τὸ χωρίον παρέθηκα ὁλόκληρον ἐν σελ. 127 παρέσχον μοι ἀφορμὴν ὅτε Πουκεβίλλιος (T. I. σελ. 329) καὶ ὁ Παλμέριος (σελ. 117), διατεινόμενοι ὅτι ὁ τὸν ποταμὸν ἀγνοῶν Λίβιος ἀναφέρει αὐτόν. Ἀλλ' ἐξετάσας τὸν Λίβιον καὶ μὴ εὐρών τὸ ζητούμενον, ἐξήλεγξα τὴν ἀπάτην αὐτῶν. Ὡστε καὶ οὕτω χάριτας ὀφείλω τῷ ἀνακαλύψαντι τὴν παραδρομὴν μοι πρὸς ἐξέλεγχιν τοῦ Πουκεβίλλiou καὶ Παλμερίου.

8) Ὡςπερ ὁ Hahn τὴν τοῦ κορυφαίου τῶν γεωγράφων γνώμην περὶ τῆς ὁρεινῆς γραμμῆς τῆς χερσονήσου καθαρὸν ἀποκαλεῖ μῦθον, οὕτω καὶ ὁ κ. Μύλλερὸς τῷ Φορβιγέρῳ ἐρειδόμενος, πειράται νὰ ἀποδείξῃ ψευδῆ τὰ περὶ τῆς πάλαι ποτὲ ἐνώσεως τοῦ Λουδίου μετὰ τοῦ Ἀλιάκμονος ἱστορούμενα ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας καὶ γεωγραφίας Ἡροδότου. Καὶ ὁ μὲν Φορβιγέρος ἐναντίον τῆς ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας διακρατησάσης ἱστορικῆς παραδόσεως περὶ τοῦ προκειμένου πράγματος, χωρὶς οὔτε ἐσωτερικὸν οὔτε ἐξωτερικὸν τινα λόγον νὰ προβάλῃ πρὸς ἀνατροπὴν αὐτῆς καὶ ὑποστήριξιν τῆς ἰδίᾳ δοξασίας, ἀπλῶς κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ ἀποφαίνεται ¹⁾ ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἐσφαλμένως ἐξέλαβε τὸν Ἀλιάκμονα ἀντὶ τοῦ Ἀξιοῦ, μεθ' οὗ τανῦν ἐνοῦται ὁ Λουδίας. Ἀλλ' ἡ ἀυθαίρετος καὶ τολμηρὰ αὕτη ἀπόφανσις τοῦ περιωνύμου γεωγράφου, ὅτε μηδὲνα λόγον καὶ ἀπόδειξιν ἐνέχουσα, ἀποκλείεται πάσης συζητήσεως καὶ ἐρεῖνης. Ὁ δὲ ἀγαθὸς Μύλλερὸς ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν μικρῶν γεωγράφων καὶ ἰδίᾳ τοῦ Σκύλακος πρὸς ὑποστήριξιν τῆς τοῦ Φορβιγέρου δοξασίας κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς ἀποχρῶντα λόγον τῆς διορθώσεως προτείνει ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Σκύλαξ μηδὲνα ποταμὸν ἀναφέρει εἰσερχόμενον εἰς ἄλλον καὶ συρρέοντα καὶ ἐπειδὴ νῦν ὁ Λουδίας δὲν συρρεῖ τῷ Ἀλιάκμονι, ἀλλὰ μόνον ἡ ἐκβολὴ αὐτοῦ συμμίσγνυται τῇ τοῦ Ἀξιοῦ, τούτου

¹⁾ Forbiger Geograph. t. 3, p. 1034. «*Herodot giebt ihm durch Verwechslung des Axius mit dem Haliacmon eine u. dieselbe Mündung mit letzterem*» ἐκτὸς ταύτου Φορβιγέρος συγχέων ἐσφαλμένως τὸν Λουδίαν, ταύτιζει τῷ Ἑρδαϊκῷ ποταμῷ τοῦ Ἀρριανοῦ, περὶ οὗ ὅρα τὰ ἐν σελ. 135 εἰρημένα, καὶ Ἀνακ. Κομνην. 13, 391. Zwagar. 2, 223. Stritar, memor. populi. in Bulgar. § 168.

ἔνεκεν ὁ Ἡρόδοτος συγγέει τὸν Ἀλιάκμονα μετὰ τοῦ Ἀξιοῦ. Ἀλλ' ὅποια καὶ ὁπόση λογικὴ συνέπεια καὶ ἀρμονία ὑπάρχει ἐν τῷ συλλογισμῷ τούτῳ, ἀπόκειται τῷ ἀναγνώστῃ νὰ κρίνῃ. Εἴτα δὲ ἐπιφέρων ὅτι, ἐπειδὴ ἡ γῆ ἐν ταῖς ἐκβολαῖς τῶν ποταμῶν τούτων ἐπισωρεύεται καὶ ἡ χώρα ἐλώδης ἐστὶ, διὰ τοῦτο ἡ τῶν κοιτῶν ἀλλαγὴ εὐχερὴς, ἀπροκαλύπτως ὁμολογεῖ ὅτι ἡ κρίσις περὶ τῶν πραγμάτων τούτων ἐπισφαλὴς ἐστίν.

Πρὸς ἀναίρεσιν τῶν δυσχυρισμῶν τούτων καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας παρατηρῶ πρῶτον μὲν ὅτι ὁ Ἡρόδοτος παρακολουθήσας τὴν τῶν Περσῶν ἐκστρατείαν καὶ αὐτόπτης τῶν πραγμάτων γενόμενος, ἀκριβέστερον παντὸς ἄλλου περιγράφει τὴν παρλίαν τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, λεπτομερῶς ὁρίζει τὰ ὅρια τῶν παρακειμένων χωρῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς Βοττιαίδος καὶ Μακεδονίδος καὶ τούτων ἕνεκα πολλῷ ἀξιοπιστότερος φαίνεται μοι τοῦ τε ὑφ' οὗ συνετάχθη ὁ γεωγραφικὸς ἐκεῖνος κατάλογος, ὁ ὑπὸ τὸ ὄνομα Περίπλους φερόμενος, καὶ τοῦ κ. Μυλλέρου καὶ Φορβιγέρου, οἵτινες ἀνενδοιάστως ὑπολαμβάνουσιν ὅτι ἐν τῷ τοῦ Ἡροδότου χωρίῳ (7, 127) ἀρξάμενος ἀπὸ Θέρμης πόλιος καὶ τῆς Μυγδονίης μέχρι Λυδίας τε ποταμοῦ καὶ Ἀλιάκμονος, οἱ οὐρίζουσι γῆν τὴν Βοττιαίδαν τε καὶ Μακεδονίδα, εἰς ταῦτ' ὁρίζοντες τὸ ὕδωρ συμμίσγοντες· ἡ λέξις Ἀλιάκμονος ἐσφαλμένως ἐγράφη ἀντὶ Ἀξιοῦ. Ἀλλὰ καὶ τούτου τεθέντος πρὸς στιγμὴν, μήπως δὲν ἔπρεπε νὰ εἴπῃ τότε «μέχρι Ἀξιοῦ τε ποταμοῦ καὶ Λυδίας», ἥτοι νὰ προτάξῃ τὸν πλησιέστερον τῆς Θέρμης καὶ ἀσυγκρίτως μείζονα τοῦ Λουδίου Ἀξιόν; Δεύτερον δὲ ὅτι καὶ ἂν πάλιν πρὸς στιγμὴν μόνον παραδεχθῶμεν τὴν δοξασίαν ὅτι ὁ Λουδίας ἡνοῦτο ἐκπαλαί τῷ Ἀξίῳ καὶ οὐχὶ τῷ Ἀλιάκμονι, οὐχ ἥττον ἐξελέγχεται ἡ τοῦ Φορβιγέρου καὶ Μυλλέρου δοξασία ψευδὴς καὶ ἀνυπόστατος ἐξ αὐτοῦ τοῦ Σκύλακος, ὅστις οὐδεμίαν τῶν ποταμῶν ἔνωσιν γινώσκων, ἰδιαιτέρως ὡς πάντῃ ἀσχέτους ἀναφέρει αὐτοὺς οὕτως· «Μεθώνη πόλις ἑλληνὶς καὶ Ἀλιάκμων ποταμὸς, Ἄλωρος πόλις καὶ ποταμὸς Λυδίας, Πέλλα πόλις καὶ βασιλεῖον ἐν αὐτῇ καὶ ἀνάπλους εἰς αὐτὴν ἀπὸ τὸν ποταμὸν Λυδίας, Ἀξίος ποταμὸς, Ἐχέδωρος ποταμὸς, Θέρμη πόλις.» Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, καθ' ἣν ὁ Σκύλαξ οὐδὲν λέγει περὶ ἐνώσεως τοῦ Ἀξιοῦ καὶ Λουδίου, πρέπει καθ' ὅλοκληρίαν καὶ ἄνευ δυσταγμοῦ τινος νὰ πιστεύσωμεν τῷ Ἡροδότῳ, ἀλλὰ καὶ ἂν ῥητῶς ἀνέφερεν ὅτι ὁ Λουδίας ἡνοῦται ἢ συνεκβάλλει τῷ Ἀξίῳ, καὶ τότε δι' ὃν προεῖπον λόγον ἔπρεπε νὰ προτιμήσωμεν τὴν ἀξιοπιστίαν τοῦ Ἡροδότου, ὃν καὶ τοῦ Θουκυδίδου αὐτοῦ ἐν πολλοῖς προτιμᾷ Γρότιος ¹⁾. Τρίτον δὲ ὅτι

ἐπὶ πολὺν χρόνον διατρίψας ἐν Θεσσαλονίκῃ παρ' ἀνθρώπων πολλάκις τῆς ἐβδομάδος διερχομένων τὴν παρλίαν τοῦ Θερμαϊκοῦ καὶ τὴν χώραν τῶν ποταμῶν πυθόμενος ἔμαθον, ὅτι ἡ ἀρχαία κοίτη τοῦ Λουδίου, δι' ἧς ἡνοῦτο μετὰ τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ νῦν ἐτι καταφαίνεται, καθὼς καὶ ἡ τοῦ Ἀξιοῦ καὶ ἡ τοῦ Ἀλιάκμονος· ἀμφότεροι γὰρ οἱ μεγάλοι οὗτοι ποταμοὶ μετέβηλόν τὸν δρόμον, ὁ μὲν πρῶτος πρὸς δυσμὰς, ὁ δὲ δεύτερος πρὸς μεσημβρίαν, καὶ ἐν τῇ μεταβολῇ ταύτῃ ὁ ὀρμητικὸς Ἀλιάκμων λίθους κυλίσας καὶ ἄμμον προσχώσας μετὰ χώματος πρὸ τῆς συμβολῆς ¹⁾ ἀπώθησε τὸν μικρότερον καὶ ἀσθενέστερον Λουδίαν πρὸς ἀνατολὰς, ἔνθα τὸ αὐτὸ ποιήσας πρὸς δυσμὰς καὶ ὁ μέγας καὶ γηραιὸς Ἀξίος, ἄσμενος ὑπεδέχθη τὸν ὑπὸ τοῦ τρελλοῦ (καὶ ἀπὸ τρελλοῦ ἀνθρώπου τε καὶ ποταμοῦ ὁ Θεὸς νὰ φυλάξῃ, διότι ἀρτίως ὁ τε Στρυμὼν καὶ Ἀλιάκμων καὶ Ἔβρος πλημμυρήσαντες πολλοὺς ἐπνίξαν ἀνθρώπους καὶ μεγάλας ἐπήνεγκον ζῆμίας) Ἀλιάκμονος ἐκδιωχθέντα Λουδίαν καίπερ πρότερον ὑποτελῆ αὐτοῦ ὄντα ²⁾. Πότε ὁμως ἐγένετο ἡ μεταβολὴ αὕτη ἢ ἄμεινον εἰπεῖν πότε συνέβη ὁ ποτάμιος οὗτος πόλεμος, ἐμοὶ τοῦλάχιστον καίπερ πολὺ ἐρευνήσαντι πρὸς ἐξακρίβωσιν αὐτοῦ, μένει ἄδηλον. Οἱ δὲ Βυζαντινοὶ ἀορίστως ἀναφέρουσι ³⁾ περὶ αὐτοῦ καὶ οἱ νεώτεροι διαφωνοῦντες εἰκοτολογοῦσι ⁴⁾.

Καὶ τέταρτον καὶ τελευταῖον ὅτι καὶ οἱ κριτικώτεροι τῶν περιηγητῶν ⁵⁾ ἐπιτοπίως ἐρευνήσαντες τὰ περὶ τοῦ πράγματος συνηγοροῦσι τοῖς λεγομένοις, διαρρήδην μαρτυροῦντες ὅτι καλῶς ἔχουσι τὰ τοῦ

hier ich Herodot gefolgt. . . dass Thukydides. . . zu den glauben verleitet wurde.»

¹⁾ Ἀνν. Κομνην. βιβλ. I. σ. 18. «Πάσχουσι δὲ οἱ μέγιστοι τῶν ποταμῶν τοιοῦτόν τι. Ἐπειδὴν διὰ τῆς προσχώσεως ἀνάστημά τι ἀξιολόγον ἐπιφορήσωσι γῆς, τότε δὴ ἐπὶ τὰ κατάρροπα ρέουσιν, ὥσπερ δὴ μεταμείδοντες τὰς πρώτας κοίτας αὐτῶν. Καὶ τὴν μὲν παλαιὰν καταλείπουσι πάροδον διάκενον ὕγρου καὶ χηρούσαν ὕδατος· ἣν δὲ νῦν διεδέουσιν, ἐμπιπλῶσι βουμάτων πολλῶν». Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ Ἀξιοῦ ἰδίᾳ λέγονται.

²⁾ Desdèvières du-desert, p. 296.

³⁾ Νικηφ. Βρον. 4, 18. «Ὁ δὲ Βαρδάριος . . . χρόνους δὲ πρότερον βραχὺ τι τῆς ἰδίας ἀπονέουσας περείας, ἐτέρωστε ἐτρέπετο, οὐ πάνυ τι διεστῆν ἢ τριοῖν σταδίων τῆς προτέρας διόδου ἀπέχουσιν, ὥστε ἐμυδῆναι τὴν πρῶτην ἐκείνου πάροδον διώρυχα εἶναι αὐτοφύη.»

⁴⁾ Fel. Bozjour, Tabl. Comm. de la Grèce vol. I, p. 20. «Par le Vardar, qui, depuis Alexandre, a augmenté de près deux lieues le terrain, qu'il parcourt». Tafel Thes, p. 298. «Ergo Axii alveum post Strabonis aevum mutatum suspicatus est Cousinergus».

⁵⁾ Leake. North. Greece vol. 3, p. 435. Grisebach Reise durch Romel. bis nach Brusa vol. 2, p. 70. «Er bemerkt dass der Lydias. . . Zu Herodot's Zeit in den Haliacmon mündete, jetzt hingegen in den Vardar, und er vermuthet, dass die Mündung des erstern nach Osten vorrückt und sich dereinst mit der des Vardar vereinigen möge, wodurch alsdann ein ähnliches Verhältniss, wie der das Meas und des Rhains, herbeigeführt werden wurde».

¹⁾ Grote Gesch. t. 2, p. 338. «In der ursprünglichen Reihenfolge der Inhaber des Landes am thermaischen Meerbusen,

Ἡροδότου, καὶ οἱ δοκιμώτεροι δὲ τῶν νεωτέρων ¹⁾ ἀναγνωρίσαντες τὴν ὀρθότητα τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν καὶ ὁμοφώνως ἀποφινόμενοι ὅτι μηδεμιᾶς ἐπανορθώσεως χρήζει τὸ τοῦ Ἡροδότου χωρίον, σταθεροὶ καὶ ἀκλόνητοι ἐμμένουσι τῇ διαβεβαιώσει αὐτοῦ, πρὸς πιστοποίησιν καὶ ἐξήγησιν τῆς ὁποίας ἐνὸς μόνου τοῦ νεωτάτου αὐτῶν παρατίθεται αὐτολεξεῖ τὰς μαρτυρίας τοῦ Desdèvises-du-desert, p. 42. «Mais les embouchures de l'Haliacmon et du Lydias ont changé d'aspect. Les sables jetés dans la plaine par l'Haliacmon ont exhaussé le terrain et obligé le Lydias, autrefois son tributaire, de se rejeter plus à l'est. Il y a rencontré l'Axius, dont le cours s'était modifié en sens inverse,» p. 296. «Nous avons déjà vu que l'Haliacmon (Indje-Karasou, ou fleuve fou) avait changé l'embouchure et s'était reporté de l'est au sud-est, que le Lydias, qui se jetait anciennement dans l'Haliacmon se jette dans l'Axius, et que son ancien lit, de même que celui de l'Haliacmon, se reconnaît encore καὶ ἐν σελ. 344.» τὰ αὐτὰ, ἐξ ὧν πάντως πεισθήσεται περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ πράγματος ὃ τε ἀναγνώστης καὶ ὁ ἀδασανίστως ἀποδεξάμενος ὡς ὀρθὴν τὴν Μυλλέρου καὶ Φορβιγέρου γνώμην κ. Βουρσιανὸς προτρέπων με νὰ ἀποδεχθῶ αὐτὴν κεκλεισμένοις ὀφθαλμοῖς, καθ' οὗ ἀνοίσειον βεβίως κρίνω νὰ παραδῇσω ἐνταῦθα τὸ ἄλλοις ἀρμόζον θουκυδίδειον. «Οὕτως ἀταλαίπωρος τοῖς πολλοῖς ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας καὶ ἐπὶ τὰ ἑτοῖμα μᾶλλον τρέπονται.»

10) Ἐν τῷ τελευταίῳ μέρει τῆς ἐπικρίσεως, καίπερ ἐπουσιωδισταίῳ, πραγματικῶς ἐπέτυχεν ὁ κ. Βουρσιανὸς πλεῖον ἢ ἐν τοῖς λοιποῖς. Διότι ἄλλω μὲν παρακειμένῳ ἐλώδει λιμναρίῳ καὶ ἐν τῇ συμβολῇ τοῦ Πόντου (Στρούμιτσα) μετὰ τοῦ Στρυμόνος σχηματιζομένῳ ἐκ τῶν πλημμυρῶν ἀπέδωκα κατὰ παραδρομὴν τὸ ὄνομα Μπούκοβον, ὅπως δὲ παρέδραμον νὰ μνημονεύσω τὸ ἐν ἀποστάσει 3—4 ὥρων πρὸς νότον αὐτοῦ κείμενον δεξιόθεν τοῦ Στρυμόνος καὶ ὑπὸ τινος ἀσήμου παραποτάμου διαρρέεμενον, ὃπερ ἰδίως κλεῖται βουλγαρικῶ ὀνόματι Μπούκοβον καὶ οὐχὶ Βούτκοβα ὡς κακῶς γράφεται ἐν τε τῇ ἐπικρίσει καὶ ἐν τῷ γεωγραφικῷ τοῦ Κεϊπέρτου πίνακι. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν Πλινίου τοῦ πρεσβυτέρου ἐπὶ τὰ ὑπάρχοντά παλαιὰ ποτὲ λιμνάρια δεξιόθεν τοῦ Στρυμόνος, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἐν τῇ τοῦ παρελθόντος πολυχρονιότητι ἐκχερσθέντα ἐξέλιπον ἤδη, ὡς

ἀλλὰ πάλιν ἀλλαχοῦ μὴ ὑπάρχοντα τὸ πάλαι ἐσχηματίσθησαν ἀκολουθῶς.

Ἐκ πάντων τοίνυν τῶν ὑπὸ τὴν βάσιν ὑποβληθέντων ἤδη δέκκ' ἀμαρτημάτων πράγματι δύο μόνον τοιαῦτα ἀπεδείχθησαν καὶ ταῦτα ἡμίσεα, ἐκ παραδρομῆς παρεισφρήσαντα ἐν τῷ βιβλίῳ, ὧν τὸ μὲν ἀφορᾷ τὴν ἀποσιώπησιν μου ὅτι ὁ μικρὸς τῆς Ἰλλυρίδος ποταμὸς Μάτις ἀναφέρεται ποὶ ὑπὸ Βιβίου Σακουεστέρου, οὗ τὸ χωρίον παρέθηκα, τὸ δὲ τὴν ἄγνοιάν μου ὅτι ἐκτὸς τοῦ παρὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Πόντου καὶ Στρυμόνος σχηματιζομένου ἐλώδους λιμναρίου ὑπάρχει καὶ ἕτερον τοιοῦτον ὀνομαζόμενον Μπούκοβον. Περὶ δὲ τῶν λοιπῶν, ὡς ἀναγομένων εἰς δοξασίων καὶ γραφῶν διαφορὰς, ἀπόκειται νὰ κρίνωσιν οἱ ἀμερόληπτai ἀναγνώσται, ἂν πρέπη νὰ ὀνομασθῶσιν ἀμαρτήματα, ἐμοὶ μᾶλλον ἐπιβαρύνοντα ἢ τῷ ὡς τοιαῦτα παραστήσαντι αὐτὰ κ. Βουρσιανῷ. Ποῖον δὲ βιβλίον μικρὸν ἢ μέγα οὕτω μικροσκοπικῶς ἐπικρινόμενον δύναται νὰ παρασταθῇ ἄγνων καὶ νὰ ἔχῃ παπικῆς ἀναμαρτησίας ἀξίωσιν; Μήπως τὸ τοῦ ἡμετέρου ἐπικριτοῦ; Περὶ τούτου ὁ κ. Βουρσιανὸς ἀποκριθήτω.

Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων πάλιν εὐγνωμονῶ τῷ κ. Βουρσιανῷ, λυπούμενος ὅτι οὐχ ὑπέδειξέ μοι ὠρισμένως τὰ τε τοῦ προλόγου καὶ ἄλλα τοῦ βιβλίου ἀμαρτήματα, ἅπερ ἐνδέχεται νὰ ὑποκρύπτονται, πρὸς ἐπανόρθωσιν αὐτῶν, ἐξ ἧς πάντοτε ὠφέλειά τις προσγίνεται τῇ γεωγραφίᾳ, δι' ὀρθῶν παρατηρήσεων, λογικῶν κρίσεων καὶ ἀμερολήπτων καὶ ἀπαθῶν ἐπικρίσεων ἐπὶ τοσοῦτον εὐτυχῶς προαχθείη κατὰ τοὺς νεωτάτους καιροὺς.

Ἀντὶ δὲ τούτων τῶν ἡμίσεων δύο ἀμαρτημάτων μου, ὡς ἀντίδοτόν τι ὑποβάλλω εἰς τὴν βαθυτέραν κρίσιν τοῦ σοφοῦ κριτικοῦ τὴν γνώμην μου ὅτι οὔτε ἡ ἐν τῷ τοῦ Λιβίου χωρίῳ γενομένη διόρθωσις τοῦ Oriundi εἰς Driloni συνάδει πρὸς τὰ πράγματα, ὡς γε νῦν ἔχουσιν, οὔτε πάλιν ἡ τοῦ Ἡροδότου προτεινομένη διόρθωσις περὶ Λουδίου φαίνεται μοι ὀρθὴ καὶ ἐπιτυχής.

Ἐν Πειραιεῖ, τῇ 30 Ἰουλίου 1874.

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ Γ. ΔΗΜΙΤΣΑΣ.

Η ΧΑΡΑ ΠΡΟΞΕΝΕΙ ΤΡΟΜΟΝ.

(Συνέχ. Ἰδε φυλλ. 513.)

ΣΚΗΝΗ ΔΕΚΑΤΗ ΠΡΩΤΗ.

ΛΕΥΚΗ, ΠΕΤΡΟΣ.

ΠΕΤΡΟΣ. Τί παράδοξον! Ὅταν ἔλεγα ὅτι δὲν ἀπέθανε . . . τὸ ἐγνώριζα.

¹⁾ Sickler Geograph. t. 2. p. 210. M. Delacoulonche Rev. des Soc. Sav. p. 126—131. O. Müller Makedon. p. 11. Born Z. Macedon. Gesch. p. 4. Grote, vol. 2. p. 338. «Der Fluss Lydias . . . und der sich im Alterthum mit dem Haliacmon in der Nähe seiner Mündung vereinigte, hat jetzt seinen Lauf so verändert, dass er in den Axios fließt».